

Doprinos hercegovačkih župa u obnovama Franjevačkoga samostana Kreševo 1767. i 1822. te njegovu održanju do sredine 19. stoljeća

MILO JUKIĆ
Kreševo
E-mail: milo.malum@gmail.com

UDK: 778.6(497.6 Kreševo)"1767/1822"
272-789.32(497.6 Kreševo)"1767/1822"
Prethodno priopćenje
Primljeno: 7. ožujka 2023.
Prihvaćeno: 30. lipnja 2023.

Sažetak

Kreševski franjevački samostan s crkvom do temelja je izgorio u požaru koji se dogodio na Uskrs, 7. travnja 1765. Obnova će, nakon što je uprava samostana pribavila potrebne dozvole, uslijediti poslije nešto više od dvije godine. Obnovljeni samostan i crkva su nakon pedesetak godina u velikoj mjeri dotrajali pa je poduzeta temeljita obnova. U oba obnoviteljska pothvata sudjeluju i hercegovačke župe, koje također cijelo vrijeme samostanu daju redovite godišnje doprinose u naturi i novcu.

Cilj rada je prikazati novčani doprinos pojedinih hercegovačkih župa u obnovama te, kroz količinsku klasifikaciju redovitih davanja, njihov udio u ekonomskom održanju samostana do sredine 19. stoljeća.

Ključne riječi: Franjevački samostan Kreševo; Hercegovina; obnove; doprinosi; župa Dubrave; Trebinjsko-mrkanska biskupija.

The Contribution of Herzegovinian Parishes to the Restoration of the Franciscan Monastery in Kreševo in 1767 and 1822 and Its Maintenance to the Middle of the 19th Century

Preliminary communication

Received: 7 March 2023

Accepted: 30 June 2023

Summary

The Franciscan Province Bosna Srebrena was reduced to three monasteries on the territory of today's Bosnia and Herzegovina after the end of the Great Turkish War (1699): Fojnica, Sutjeska and Kreševo. Taking into consideration the results of the war with respect to the new borders between the Ottoman Empire and the Venetian Republic, and bearing in mind that of the three areas with monasteries, Kreševo was the smallest in size, the Provincial administration (the Province encompassed Dalmatian monasteries to 1735, and Slavonian-Hungarian monasteries to 1757) entrusted the care of parishes in western Herzegovina, which until then had been, for the most part, under the pastoral care of Franciscans from Živogošće and Zaoštrog, to the Kreševo monastery. The Neretvica region, together with the entire Konjic and Jablanica region, had already been connected to the monastery from the destruction of the Franciscan monastery in Konjic (1521 or 1524).

As was customary at the time, all parishes contributed to maintaining the monastery through regular donations either in money or kind, and special fundraising activities were organised after the destruction of the monastery and church in the fire that occurred in the spring of 1765, when monetary and other donations were collected, and for the extensive restoration, which because of the dilapidated state of the previous construction, began in the first half of the 19th century.

The paper seeks to show the types and amounts of each parish's share in the contributions to the restoration and maintenance of the monastery. Several examples will illustrate the nature of the problems which the monastery administration and the parish priests and chaplains of individual parishes encountered, particularly in the delivery of contributions in kind, and which were connected to the behaviour of individual local Muslim landowners towards them. The paper also briefly presents the relation of individual Orthodox dignitaries towards the parishes and parish priests in Herzegovina.

The paper also presents hitherto unknown facts on the pastoral activities of the Franciscans of the Kreševo monastery outside the monastery's region, in the region of the Trebinje-Mrkan Diocese.

Keywords: Franciscan monastery Kreševo; Herzegovina; restoration; contributions; Dubrave parish; Trebinje-Mrkan Diocese.

Uvod

Nakon završetka Velikog bečkog rata (1699.) u Bosni djeluju samo tri franjevačka samostana: Fojnica, Sutjeska i Kreševo.

Fojnički samostan do 1699. pastorizira 14 župa srednje i zapadne Bosne. Djelokrug se nakon Velikog bečkog rata i nestanka katolika s mnogih područja donekle smanjuje, ali su malo prije sredine 19. stoljeća o njemu, osim matične, i dalje ovisne župe Lašva, Jajce, Dobretići, Banja Luka, Ivanjska, Kotor (danas Kotor Varoš), Majdan, Vodičevno, Bihać, Rama, Livno, Duvno, Uskoplje s Kupresom. Malo potom će samostansko područje biti znatnije smanjeno osnutkom samostana na Gorici (Livno), u Gučkoj Gori, Petrićevcu (Banja Luka) i Rami.¹

Sutješki samostan početkom 17. stoljeća pastorizira župe od središnje Bosne do Save, između rijeka Ukline i Bosne (župe Sutjeska, Vareš, Kuzmadanj, Seočanica, Derventa, Dubočac, Vinska, Vasiljevo Polje i Radunjevac). Neke od spomenutih župa su malo prije izbijanja Velikog bečkog rata (1683.), uglavnom zbog čestih epidemija, nestale pa je djelokrug samostana donekle smanjen, ali će se znatno povećati tijekom i nakon navedenog rata, kada sutješki samostan preuzima i dotadašnje župe samostana u Olovu, Modriči, Tuzli i Gradovrhu.²

I prije i nakon Velikog bečkog rata najmanje od tri preostala samostanska područja je ono kreševskog samostana. Sredinom 17. stoljeća samostan pastorizira vjernike u župama Kreševo, Neretva, Maglaj (kasnije župa Osova/Žepče), Zablacé i Dubica.³ Pastorizaciju katolika u Neretvici samostan preuzima već nakon paljevine i nestanka

1 <https://www.bosnasrebrena.ba/fojnica-samostan-i-zupa-svetoga-duha> (22. 2. 2022.).

2 <https://www.bosnasrebrena.ba/kraljeva-sutjeska-samostan-i-zupa-sv-ivana-krstitelja> (22. 2. 2022.).

3 <https://www.bosnasrebrena.ba/kresevo-samostan-sv-katarine-i-zupa-uznese-nja-bdm> (22. 2. 2022.).

franjevačkog samostana u Konjicu (1521. ili 1524.). Kreševski samostan u to doba, zbog velikih osmanskih nameta, a imajući najmanje župa (župe Zablacé i Dubica uskoro će nestati) pa prema tomu i najmanje prihode, nalazio se na rubu opstanka. Zato uprava Franjevačke provincije Bosne Srebrene početkom 18. stoljeća izuzima najveći dio zapadnohercegovačkog područja (župe Mostar,⁴ Brotnjo, Blato,⁵ Ljubuški, Ružići i Posušje te kapelaniju Gorica)⁶ iz nadležnosti samostana u Živogošću te ga stavlja pod nadležnost kreševskoga samostana. Samostan u Živogošću je to područje, zajedno sa samostanom u Zaostrogu, opsluživao od uništenja franjevačkih samostana u Mostaru i Ljubuškom (1563.). Takvu rješenju je, dakako, znatno doprinijela i činjenica da je Karlovačkim mirom (1699.) Dalmacija definitivno oslobođena od osmanske okupacije i postala dijelom mletačkoga teritorija, dok Hercegovina i dalje ostaje u sastavu Osmanskoga Carstva, što pastorizaciju hercegovačkih katolika iz dalmatinskih samostana čini gotovo nemogućom.⁷ Također treba spomenuti da su kreševski

4 Često je navođena i pod imenom Mostarski Gradac.

5 Mostarsko Blato, prethodnica kasnije župe Široki Brijeg.

6 Fra Marijan Bogdanović navodi kako je fra Anto Lekić, bivši podučavatelj dječaka, u lipnju 1771. godine, nakon što je cijele prethodne zime patio od groznice trećace i obolio na prsima, "poslan po običaju u Polja, za župnika". MARIJAN BOGDANOVIĆ, *Ljetopis kreševskoga samostana*, Synopsis, Sarajevo - Zagreb, 2003., str. 179. Priređivač ljetopisa fra Ignacije Gavran na istom mjestu navodi da su Polja bila "samostalna kapelanija između Vrana i Čvrnsnice, uz Blidinjsko jezero, gdje je nekoć bilo mnogo stočara". Budući da spomenuta kapelanija, iako nema crkve ni župne kuće niti vodi matice, od početka vođenja evidencije doprinosi samostanu u novcu i naturi izvršava svoje obveze na tom planu, a Bogdanović svećenika kojeg samostan (i to mnogo prije početka 18. stoljeća) šalje u Polja titulira župnikom, može se pridodati navedenom popisu župa. Opširnije o kapelaniji Polja: IVO ČOLAK (ur.), *Fratari i planina*, Hrvatska akademija za znanost i umjetnost u Bosni i Hercegovini, Mostar, 2022.

7 Da je komunikacija bila otežana već tijekom trajanja Velikog bečkog rata (1683.-1699.) vidljivo je, uz ostalo, i iz jednog od ukupno osam osmanskih dokumenata sačuvanih u arhivu samostana u Živogošću. U prvom, muraseli Hasana, sina Alije, kadije Mostara s Nevesinjem, izdanoj 19. VI. 1676., fratri samostana Lužibabe (tj. Živogošće) ponovno se dopušta obilazjenje sela Raške Gore i obavljanje vjerskih obreda. SULEJMAN BARJAKTAREVIĆ, "Turski dokumenti franjevačkih samostana u Živogošću i Makarskoj", u: *Zbornik Odsjeka za povijesne i društvene znanosti HAZU*, 4, Zagreb, 1961., str. 388. Formulacija "ponovno dopušta" jasno ukazuje na to da su obilasci neko vrijeme, vjerojatno zbog ratnih događanja, bili zabranjeni. Iz još jednog dokumenta proistječe da je nadležnost pojedinih dalmatinskih samostana bila nejasna. Naime, isti kadija u proljeće 1679. godine izdaje muraselu kojom "fratri crkve

franjevci i prije ovoga vremena povremeno bili prisutni u Hercegovini, što vidimo iz izvještaja biskupa fra Marijana Lišnjića upućenog u Rim nakon obilaska zapadne Hercegovine 1668. godine u kome, naglašavajući da su im osmanske vlasti dale dozvolu za vršenje službe, navodi da je u Brotnju zatekao fra Franju iz samostana Svete Katarine u Kreševu i fra Petra iz samostana Svetog Franje u Imotskom.⁸

Pastoralna nadležnost samostana u zapadnoj Hercegovini potrajat će do odlaska zapadnohercegovačkih franjevaca iz Kreševa na Čerigaj, u proljeće 1844. godine, dok je uže područje Neretvice (ne i cijele nekadašnje župe Podhum, čiji je veći dio pod nadležnošću Franjevačkoga samostana Svetog Ivana Krstitelja u Konjicu, a za manji dio skrbe dijecezanski svećenici) i danas dio kreševskoga samostanskog distrikta.

Ovdje treba naglasiti da se u literaturi gotovo bez iznimke navodi kako su 1844. kreševski samostan napustili "hercegovački franjevci", što, međutim, sasvim ne odgovara činjenicama, budući da je na Čerigaj otišao jedan broj fratara rodom iz zapadne Hercegovine, dok oni iz Neretvice, koja se prostire na sjeveru Hercegovine, i nakon toga ostaju vezani za kreševski samostan.

Kroz cijelo vrijeme, kako je u ono doba bilo uobičajeno, redoviti doprinos održanju samostana u novcu i naturi daju i hercegovačke župe, a posebno je izražen prigodom većih građevinskih zahvata na samostanskim zgradama, pri čemu se uglavnom misli na obnove, prvu nakon uništenja samostana u požaru, 1765. te još jednu, poduzetu malo prije sredine prve polovice 19. stoljeća, počevši od 1822. godine.

Prikaz doprinosa podijeljen je na dvije cjeline. Iz razdoblja koje obuhvaća obnovu samostana nakon uništenja 1765. imamo tek malo podataka, za razdoblje od završetka obnove do 1820. gotovo da ih i nema, dok razdoblje od 1820. do odlaska zapadnohercegovačkih franjevaca obiluje egzaktnim pokazateljima.⁹

Lužibabe imaju u smislu carske zapovijedi koju drže u svojim rukama isključivo pravo posjećivanja (obilaska) i ubiranja limozine u svome i mostarskom kotaru i da se fratri Dračana (kotar Imotski) ne smiju miješati u to područje". *Isto*, str. 389.

8 MARKO VEGO, *Historija Brotnja od najstarijih vremena do 1878. godine*, Skupština Općine Čitluk, Čitluk, 1981., str. 100.

9 U arhivu Franjevačkoga samostana Kreševo (dalje: AFSK) sačuvan je neobjavljeni nepaginirani sveščić s naslovom *Godišnji doprinosi samostanu pojedinih župa 1820.-1859. /Gospodarstveno-novčane knjige/, Kutija 43, Gos 3 (dalje: *Godišnji doprinosi...*). U istom arhivu sačuvan je i neobjavljeni ljetopis*

Mane spomenutih pokazatelja u *Godišnjim doprinosima...* su, osim tehničkih, karakterističnih za rukopisni materijal star više od dva stoljeća, još i neredovitost te nesustavnost. Gdje gdje su, primjerice, davanja prikazana odjednom za dvije pa čak i za tri godine, ponekad je evidencija za pojedine župe razdvojena na više mjesta u spomenutom sveščiću, čak su davanja župe Brotnjo za 1825. godinu i broj sitne stoke za istu godinu za nekoliko župa ispisani na unutarnjoj naslovnici knjige, a podatci o davanju nekih župa za određene godine nedostaju.

1. Doprinosi župa - vrste, učestalost i ambijent

Davanja bi se mogla razvrstati na godišnja, sezonska, povremena i ona za obnovu samostana, a bila su izražena u naturi i u novcu.

Doprinosi u novcu uglavnom su označavani kraticom "l. l." (libere lemosine), što se odnosilo na milodare koji se prikupljaju tijekom mise, poznate kao lemuzina, namijenjene župi, odnosno, u ovom slučaju, samostanu kao krajnjem korisniku. Lemuzina je uglavnom prikazivana zajedno s prihodima od administracije (ovdje naznačeno kao "administration", u što se ubrajaju plaćene mise, dadžbine za krštenja, vjenčanja, pokope i dr.). Posebna lemuzina prikupljana je "za umrle fratre", a također i "za kasu Provincije". Upada u oči da su posljednje dvije ponekad prikazivane zasebno, a ponekad skupno.¹⁰

Osim standardnih novčanih jedinica Osmanskoga Carstva (groši i pare) ponekad su iznosi navođeni i u drugim monetama i novčanim

fra Franje Bogdanovića *Protocollum Chronologicum Conventus S. Catharinae V. et M. de Kreševo procuratum unno 1867, l mensis Aprilis*; na predstranici: *Protocollum Chronologicum Conventus S. Catharinae V. A Martyris de Kreševo, demonstrans res historicus ab anno Domini 1765.*, koji sadrži i izvještaj o sredstvima prikupljenim za obnovu samostana 1767. godine. Kutija 34, Ljet 3 (dalje: *Ljetopis*, 3).

10 Iako o tome u izvorima nema puno podataka, očito je kako je bilo i zlouporaba prihoda pojedinih župnika, o čemu, prenoseći zaključke s provincijskoga definitorija, održanog u Fojnici, 13. V. 1763., piše provincijal fra Franjo Bogdanović, tvrdeći da "u ovi upadaju česti niki navlastito koi su po župah i mlagji koim su kgliuci u rukuh". TOMISLAV PERKOVIĆ, *Diplomatički zbornik bosaničkih isprava iz Arhiva Franjevačkog samostana u Fojnici*, Franjevački samostan, Fojnica, 2007., str. 92-93.

mjerama. Tako se u pojedinim zapisima navode taliri, taliri "karlovci", cvanjcike, mahmudije, jaspri, pleti¹¹ i direkaši.¹²

Kad je riječ o Hercegovini, najčešći, gotovo obvezni prinosi u naturi bili su sir i maslo. Izražavani su u okama,¹³ s tim da je sirac¹⁴ ponekad navođen i u komadima i u okama. Podataka o ambalaži, koja često otkriva i vrstu, pogotovo kad je riječ o siru, najčešće nema, ali se ponekad navodi da je sir "iz mišine" (mješine, miha, mija). Za maslo se, pak, ponekad navodi da je "pretopljeno" ili "pritopno". I za sir i za maslo katkad se navodi da su "proljetni" ili "jesenski" što, budući da su dostavljani u proljeće i u jesen, vjerojatno govori samo o tome kad su poslani, a ne o nekakvoj posebnosti jednoga ili drugoga.

Uza sir i maslo, župnici i kapelani slali su i drugo: čarape,¹⁵ klašanje,¹⁶ pokrivače ("čebeta"), vreće, užad (za vezanje sijena u toware), luk ("arpadžik") i sol, vjerojatno morsku (ponekad navođena i kao "sol za sir"). Iz Neretve su stizale i trešnje (redovito bilježene kao ašlame) te kesteni (najčešće bilježeni kao koščani), a povremeno i žito te vuna. Samo jednom je, 1829., iz Brotnja, od župnika fra Frane Kraljevića, stiglo i vino (oka 44), koje je samostan inače kupovao u tom kraju i u Neretvici, što se u ljetopisima mnogo puta spominje.¹⁷ Više puta su navedeni i prilozi "za džulus", što se vjerojatno odnosi na novac namjenski skupljan po župama za isplatu istoimenoga poreza.

Najvažniji prinos u naturi ipak je bila sitna stoka (janjad, ovce i koze, ponekad i junad, koja su nekoliko puta posebno navedena) koju bi svaka župa samostanu slala u proljeće, nakon što se otope snjegovi,

11 Plet (od grčkog plethos = obilje, bogatstvo) nije uvijek imao isti odnos prema grošu. Sudeći po bilješkama o davanjima u kojima su navedene obje jedinice jedan plet iznosio je od 3,25 do 3,5 groša.

12 Direkaš i direklija bili su nazivi za španjolski talir.

13 U vremenu na koje se rad odnosi jedna oka iznosila je 1,282945 kilograma.

14 Vrsta sira od kravljeg mlijeka. Opširnije u: SONJA BIJEJAC - ZLATAN SARIĆ - MARKO STANIŠIĆ, "Sirac - prilog poznavanju tehnologije, sastava i kvalitete", u: *Mljekarstvo*, 53 (4), Zagreb, 2003., str. 267-280.

15 Redovito su navođene kao "čorape".

16 Vrsta pokrivača od ovčje vune (sukanac); u ovom slučaju materijal za izradu, redovito izražavan u aršinima.

17 Još jedan slučaj zabilježen je mnogo prije, 1768. godine, kada, malo nakon biskupskog posvećenja, konja natovarenog biskupskim ruhom i dvjema bačvicama "odličnog vina iz Primorja" u samostan, zajedno sa sitnom stokom, šalje fra Marijan Bogdanović, no to je, dakako, iznimka, a ne pravilo. M. BOGDANOVIĆ, *nav. dj.*, str. 109.

blizu datuma oko kojih se stoka inače izvodila u planinu.¹⁸ Najčešće je navođena terminom "bravinja" ili "životinje". Prigodom dovođenja stada znalo je biti velikih problema, a najveća šteta u ovom razdoblju dogodila se u travnju 1832.,¹⁹ kada je župnik u Blatu fra Nikola Kordić poslao "bravenja 196 od kojih po putu izginu 58". Godinu dana kasnije Kordić je poslao "bravenja 185 od ovizi po putu pogubi se 6", a iste godine nestalo je i "šest od bravenja 163" koje je iz župe Brotnjo poslao ondašnji župnik fra Frano Kraljević. Vrlo vjerojatno su se, s obzirom na udaljenost i dužinu trajanja puta, takve stvari događale češće, ali oni koji su vodili evidenciju nisu uvijek smatrali potrebnim zapisivati ih.

Zato nekoliko takvih zapisa, i to isključivo kad bi se pri dogonjenju stoke dogodio veći problem, imamo u ljetopisu fra Marijana Bogdanovića, a najstariji je iz 1768. Te godine "lupeški Turci u Doljanima²⁰ ugrabe pet ovaca, a zatim neki muslimanski razbojnici i neki iz Neretve silom otmu blizu Lisovnje²¹ oko petnaest životinja i (prije spomenute) dvije bačvice vina", zbog čega je samostan podigao tužbe pred kadijom u Prozoru te na sudu u Seonici,²² koje su završile kao i većina drugih u to doba.²³ Mnogo teži slučaj dogodit će se na Tijelovo, 14. VI. naredne, 1769. godine, kada su dvojica "sarajevskih pijanih janjičara" kod sela Lisovnja bez ikakva razloga i bez naknadne kazne ubili jednoga od pastira iz Brotnja koji je gonio ovce za samostan, a njegovi drugovi ga, dobivši za to dozvolu od kadije u Seonici, pokopali na mjestu gdje je ubijen.²⁴

18 Običaj je mnogo stariji od ovoga razdoblja. Fra Marijan Bogdanović navodi ga još 1768. godine, precizirajući da se obavlja nakon svetkovine Presvetoga Trojstva. Kako je to, međutim, pomična svetkovina (u nedjelju nakon Duhova, 57 dana nakon Uskrsa), dogonjenje stoke ne može se vezati za određeni datum i sasvim sigurno je ponajviše ovisilo o vremenskim uvjetima. *Isto*, str. 109.

19 U sveščiću pogrješno navedeno da se radi o 1831. godini.

20 Selo na rječici Doljanki u općini Jablanica, smješteno između Jablanice i Blidinja, danas sjedište istoimene župe.

21 Danas Ljesovnja, selo u Neretvici, 2 km od sjedišta ondašnje župe u selu Podhum.

22 Selo u Neretvici, u općini Konjic, 5 km od sjedišta ondašnje župe u Podhumu. Više puta se u ljetopisima spominje kao sjedište kadije.

23 M. BOGDANOVIĆ, *nav. dj.*, str. 109.

24 *Isto*, str. 146. O tome i kod Strukića: "Ljetopisi mramorkom šute, da se je ubojicama šta neugodno dogodilo; po svoj prilici su jeftino prošli i nadalje uzemiravali mirne ljude." FRA IGNACIJ STRUKIĆ, *Povjestničke crtice Kreševa i franjevačkoga samostana*, Bosanska pošta, Sarajevo, 1899., str. 65.

Da je takvih pokušaja bilo cijelo vrijeme svjedoči bujrontija Namik Ali-paše iz 1830. godine "da nam se nema uzimat životinja na Polji, Dolanima i Neretvi".²⁵

Pristiglu stoku samostan je prodavao, a dio ostavljao i preko ljeta, po unajmljenim pastirima,²⁶ napasan na samostanskim ispašama Lopati,²⁷ Bitovnji i drugdje, a malo prije blagdana Svete Katarine (25. XI.) obavljano je njezino klanje i pripremanje pastrve.²⁸

Davanja samostanu su, po svemu, kako običaj, tako i obveza svakoga župnika i njegovih župljana. Po nekim zabilješkama vidljivo je da su gvardijani, odnosno vikari, koji su bili zaduženi za gospodarstvo samostana, znali koliko mogu očekivati od koje župe. Naravno da su o tome od godine do godine ipak odlučivali brojni čimbenici, od rodnosti godine, preko sigurnosnoga stanja na terenu, pa do agilnosti pojedinih župnika. Posljednje spomenuto sasvim sigurno imalo je velikog utjecaja i na to tko će od članova samostanskoga bratstva dobiti župu na upravu, a tko ostati u samostanu.

Iako su toga oduvijek bili oslobođeni, lokalna osmanska vlast više je puta pokušala franjevcima nametnuti porez na ono što bi samostani sakupili po župama, o čemu govori bujrontija Gjulpaše upućena kadijama kreševskoga i visočkoga iz 1698. godine da zabrani od fratara uzimati danak na ono što naprose.²⁹

Pobir je, kako su ga obično zvali, osobito jesenski, obavljao jedan od franjevac iz samostana, ali su ga, nakon što ga sakupe od župljana, u Kreševu znali dopremiti i sami župnici. Tako fra Marijan Bogdanović navodi kako je u studenom 1769. "došao s pobirom masla u Kreševu o. Nikola Jeličić, koji je bio kapelan župnika u Posušju",³⁰ dok je 24. listopada naredne, 1770. godine "poslan fra Franjo Rajčević, laik-šezdesetogodišnjak, da pređe naših šest župa u Hercegovini radi

25 Tursko, 1, nebrojčeno, AFSK, *Tursko-arapske isprave /Turcica/*, kutija 100/1.

26 S druge strane knjige u kojoj su bilježeni doprinosi župa nalaze se bilješke o pogodbama s pastirima (i drugim samostanskim momcima, kako ih se obično naziva) za razdoblje od 1821. do 1833. godine.

27 Brdo iznad Kreševa na kome su kreševski franjevci do prije stotinjak godina imali velike pašnjake, štale i kmetove.

28 M. BOGDANOVIĆ, *nav. dj.*, str. 133, 156-157, 187.

29 JOSIP MATASOVIĆ, *Fojnička regesta*, Srpska kraljevska akademija, Beograd, 1930., str. 187.

30 M. BOGDANOVIĆ, *nav. dj.*, str. 132.

godišnjeg pobira u čast sv. Katarine".³¹ U svibnju 1771. u Hercegovinu je poslan fra Pavao Budimir s jednim samostanskim slugom "da običajne ovce sabere i dovede".³² Fra Pavao se vratio početkom lipnja sa samo 500 komada stoke, a da pobir nije bio izdašniji, uzrok je bio Ago Kresojević, koji je silom oteo sto ovaca. Isto su učinili i "neki Turci u Mostaru i Blatu tako da se računa 250 otetih". Istom neprilikom u Sovićima su "neki Turci-seljaci slagali" da je stoka popasla njihove livade pa su od fra Pavla "iznudili četiri groša". Zbog svega se samostan žalio nekom begu Dugaliću, ali, po svemu sudeći, bez rezultata. Na kraju su jednu ovcu oteli i neki Sarajlije, koje su, pak, u Banji Lučići³³ napala dvanaestorica janjičara; stvar bi, bilježi ljetopisac, završila još gore da se onima koji su gonili stado u putu nisu priključila dvojica Turaka.³⁴

Mora se svakako spomenuti i sigurnosno stanje u Hercegovini i cijelom Bosanskom ejaletu, koje se za osmanske vlasti rijetko moglo ocijeniti dobrim. Znamo, naime, da Osmanlije u Europi kroz gotovo cijelo razdoblje obuhvaćeno ovim radom vode ratove, ponajprije protiv Rusa, te da, izuzevši pobjedu velikoga vezira Baltadži Mehmeda nad vojskom Petra Velikog 1711. kod rijeke Prut blizu Staniestija (Rumunjska), uglavnom trpe poraze. Porta, zbog općeg slabljenja Osmanskoga Carstva, loše prolazi i u srazovima protiv Austrijanaca, s tim da su domaći "Turci" izvojevali veliku pobjedu u Banjolučkom boju (1737.). Tu su i nebrojene pobune domaćih muslimana protiv osmanskih vlasti, a kasnije, početkom 19. stoljeća, i u Srbiji (1804.-1813. i 1815.-1817.), te, na kraju, ustanak bosanskih ajana pred-

31 *Isto*, str. 152. Fra Franjo se vratio 6. XII., i to nakon što ga je već u prvoj župi, Brotnju, "uhvatio Ago Kresović i smatrao uhodom". Župnik ga je uspio osloboditi, ali je Kresović naredio da se odmah vrati kući jer "ne želi da se na području njegove vlasti nađe ikakav drugi fratar ili svećenik osim jednog župnika u Brotnju, drugog u Ljubuškom, trećega u Blatu". Kresović je čak kazao kako mu je paša poslao zapovijed "da ubije koje god svećenike nađe bez njegove bujrunije". *Isto*, str. 160.

Pobir je prikupljan i u Kreševu te u drugim župama, primjerice, 12. XI. iste godine pobir u Kreševu izvršili su fra Franjo Gracić iz Kreševa i fra Anđeo Glavaš iz Drinovaca, osam dana kasnije je u Lepenici jesenski pobir voća, lana i povrća obavio fra Anto Lekić, a istoga dana i još jedan u Kreševu. *Isto*, str. 153. U sarajevsku župu je istim poslom 29. XII. poslan već spomenuti fra Franjo Gracić. *Isto*, str. 162.

32 *Isto*, str. 178.

33 Predio između planine Bitovnje i Kreševa, iznad kreševske Banje.

34 M. BOGDANOVIĆ, *nav. dj.*, str. 179.

vođenih Husein-kapetanom Gradašćevićem (1831.). Svi spomenuti i mnogi drugi sukobi itekako su imali utjecaja na političke prilike u Bosanskom ejaletu pa tako i u Hercegovini.

Osim prije spomenutih slučajeva nasilja i pljačkanja, stanje odlično ilustrira još nekoliko događaja izravno vezanih za samostanske župe i župnike u Hercegovini, navedenih od fra Marijana Bogdanovića, odnosno nastavljača njegova ljetopisa.

Prvi takav slučaj zabilježen je u travnju 1769. godine, kada su janjičari unovačeni za rat protiv Rusa od hercegovačkih župnika ("oko Mostara") oteli pet samostanskih konja.³⁵ U veljači 1771. su na Kraljevu gubnu³⁶ opljačkani momci koje je samostan poslao da preko Pogorjelice³⁷ iz Neretve, kako bi ga sklonili od janjičara, u Kreševo dovedu fra Anđela.³⁸ U veljači 1779. godine tamošnji baše počеше progoniti bročanskoga župnika fra Gabru Mijatovića, da bi mu na kraju udarili na kuću i zapalili je, a župnik, pobjegavši iz vatre na druga vrata, bi zasut metcima, ali prođe neokrznut. Nakon što se narod sabrao gasiti požar, baše pobješkoše, ali kako su poslije toga nastavili s prijetnjama, samostan je župnika morao povući u Kreševo,³⁹ a Brotnjaci na neko vrijeme ostaše bez svećenika.

Nije čudno da su svećenici ovako trpjeli kad znamo za slučaj iz 1737. godine koji se dogodio u Viru kod Posušja. Apostolskoga vikara fra Matu Delivića, koji je obavljao apostolski pohod po Hercegovini, neki su Turci bez razloga napali, a nakon što je pobjegao u obližnju kuću, provalili su u nju te ga počeli tući i psovati mu. Obranili su ga i otkupili tamošnji kršćani, ali Delivić svejedno, uz ostalo, ostade bez biskupskog prstena. Sve se to događa unatoč tomu što je uza se imao vezirevu dozvolu da smije obilaziti i Hercegovinu.⁴⁰ Ni sljedeće godine Delivić ne će dobro proći u Hercegovini. Budući da se mnogo vjernika sakupilo dočekati ga, posuški kadija "izmisli da su braća

35 *Isto*, str. 123. Jedan dobar konj otet je i od župnika u Žepču, tri od samoga samostana, a sva tri samostana štetovala su velike novčane iznose.

36 U kreševskom kraju nalaze se dva lokaliteta s tim imenom, jedan kod sela Vranc, drugi kod sela Deževice. Ljetopisac ne navodi o kojem je ovdje riječ.

37 Brdo iznad sela Dusina (župa Deževice), danas u općini Fojnica, onda dio kreševskoga samostanskog područja.

38 M. BOGDANOVIĆ, *nav. dj.*, str. 169-170. Nije poznato o kojem fra Anđelu se radi.

39 *Isto*, str. 203.

40 FRA I. STRUKIĆ, *nav. dj.*, str. 50-51.

kreševskoga samostana, na kojega područje spadaše Posušje, sabrali više hiljada katolika, s kojima namjeravaju udariti proti Turčinu". Od mogućih problema opet se, preko nekog neimenovanog baše, obrađuje mitom od 400 talira.⁴¹

Kada su Mostarci 1814. godine, pod vodstvom blagajskog ajana Ali-age Dadića, poduzeli veliku pobunu protiv vezira i Porte, "silovaše franjevce i katolike, da se oružanom silom opru vezirovoj vojsci".⁴² Bosanski vezir Ali-paša Derendelija tim povodom 15. IV. u Travniku izdaje opširnu zapovijed raji, ponajprije kršćanima, koju završava sljedećim riječima: "Zapovidam mojim podložnicim fratrom od župa najie mostarske, da ovu moju zapovid protelale svoj raji carevoj od Ercegovine, koi kada ispune virno, što im se zapovida, neka se uklone i dođu mojim zapovidnicima, od koih će biti pomilovani; ako li nemognu pribignuti k meni, neka se uklone, kud mognu."⁴³ Na kraju, kad je pobuna skršena, i vezirove trupe ušle u Mostar, pašin čehaja ipak pozva "od katolika malo i veliko na račun", zbog čega "nasta užasan plač i jauk među katolicima, a i Franjevcima, jer mišljahu da će ih sve žive povješat. Od franjevacu bijahu pozvana tri župnika iz okolice" koji su "živim bojama ocrtali nasilje, koje ih nagna, da se late oružja i tim se od bliže, sigurne smrti izbave".⁴⁴

Ni Neretva nije bila izuzetak, a sličnih problema bit će i nakon ovdje obrađenog razdoblja. Tako Strukić bilježi⁴⁵ slučaj kad je, oko 1860. godine, neki barjaktar Ašlaković, rodom iz Kreševa, s 15 Turaka došao u selo Vrci, u kojem je kreševski samostan imao kuću, baštu i vinograd. Ašlaković i njegovi pratitelji provalili su u kuću, pojeli i popili sve što su našli, a onda organizirali fingiranu prodaju imanja, među sobom izabravši Ašlakovića za gvardijana. Ašlaković u novoj ulozi prodade svojim drugovima imanje za 39 groša, za što su, unatoč činjenici da su sudske vlasti odlično znale o čemu je riječ, a uz pomoć potplaćenih svjedoka, koji su prisegnuli da je kreševski gvardijan doista prodao imanje, uskoro uspjeli dobiti tapiju. Iako se u međuvremenu promijenila država, pa tako i vlast, fratri nikada nisu uspjeli povratiti imanje, štoviše na kući još u vrijeme pisanja Strukićeve knjige i dalje je stajala ploča s natpisom "Tempore gvardianus..."

41 *Isto*, str. 51.

42 *Isto*, str. 101.

43 *Isto*.

44 *Isto*, str. 102.

45 *Isto*, str. 53.

("U doba gvardijana..."), dok je drugi dio ploče s imenom gvardijana i godištem sastrugan.⁴⁶

Uza sve navedeno bilježe se i pritisci pravoslavnih velikodostojnika na franjevce u Hercegovini. Iako su, naime, njihovi pokušaji za podlaganje katolika najčešće bili usmjereni na hijerarhijski najvišu razinu, tj. na apostolske vikare i provincijale, nisu izostali ni oni usmjereni na samostane i župe. Tako se u ljetopisu bilježi i pokušaj mostarskoga vladike koji 1783. godine pismeno traži od ondašnjega broćanskog župnika fra Mije Kobačića da mu on i ostali župnici u mostarskom kadiluku budu podložni i daju mu harač, za što samostan, dok sudski poništi takve namjere, "štetova" 320 groša.⁴⁷ Na to da mu katolici iz Hercegovine ne plaćaju takse potužio se još 1693. godine sultanu Ahmedu II. pod Beogradom mitropolit pečki Simeon,⁴⁸ što navodimo kao ilustraciju dužine trajanja pokušaja usmjerenih na podlaganje katolika u Hercegovini, a da sežu u još mnogo starije doba svjedoče, uz brojne druge slične isprave, hudžet mulin i kadije mostarskoga "da patrijarh ni vladika nema(ju) posla s latinskim fratrima" iz 1561.⁴⁹ te naredba Šehevar-paše iz 1585. godine da ni fratri ni raja iz Hercegovine ne moraju davati nameta vladikama (patrikama) srpskim i rumunjskim.⁵⁰

Dosta detaljan opis stanja u Hercegovini u prvim desetljećima 19. stoljeća donosi fra Anto Knežević⁵¹ u poglavlju "Stanje Ercegovine god. 1831. - Šunjić župnik u Mokronogama", naglašavajući kako "godine 1831. mračni oblaci započеше prikrivati jadnu Hercegovinu" i da "koliko puta počne promišljati jedno stanje kršćanluka ercegovačkoga", toliko ga puta "ježurci hvataju i krv mu se od straha mrzne". Knežević glavnim krivcem označava Ali-agu Rizvanbegovića koji "nad ercegovačkom sjerotinjom rajom okrutnički vlada, nad rajom velim samom, jer je turkom na volju pustio da rade od raje sve što hoće kao prave baše". Dalje kaže da je paša "prepustio turkom da od raje otimlju što god više mogu. Pootimali su zemlje, novce i blago živo", a

46 *Isto*.

47 M. BOGDANOVIĆ, *nav. dj.*, str. 208.

48 J. MATASOVIĆ, *nav. dj.*, str. 186.

49 *Isto*, str. 109.

50 *Isto*, str. 118.

51 FRA ANTO KNEŽEVIĆ, "O. fra Marijan Šunjić biskup i apoštolski namjesnik bosanske države (+ 1860.)", u: MARKO KARAMATIĆ (prir.), *Biografije bosanskih franjevaca*, Synopsis, Sarajevo - Zagreb, 2015., str. 103-105.

navodi i slučaj protjerivanja 570 obitelji iz Mostara "na suhoj pravdi, za uzrok samo navodeći: da se je od prije u onih kućah klanjalo, a sad se po vlaški Bogu moli".

Na kraju, dobro poznate "Želje i molbe krstjanah u Bosni i Hercegovini...",⁵² napisane na kraju ovog razdoblja, 1. svibnja 1850., najbolje ilustriraju ukupno stanje te potvrđuju da katolici u Bosni kroz cijelo vrijeme trpe golemo nasilje i svakovrsne nepravde.

2. Pregled doprinosa

2.1. Od požara i izgorjena samostana 1765. do 1820. godine

Kreševski samostan izgorio je na Uskrs, 7. travnja 1765. O tome i o naporima vezanim za obnovu u svom ljetopisu opširno izvješćuje fra Marijan Bogdanović,⁵³ a mnogo podataka o tom događaju donosi u svom ljetopisu i njegov stric, također franjevac, fra Franjo Bogdanović, provincijal Bosne Srebrene od 1762. do 1765. godine.

Kao i obično kad su se pojedinim samostanima događale takve i slične katastrofe, u obnovi su, koliko je to bilo moguće zbog sveukupna sigurnosnog stanja i odnosa osmanskih vlasti prema katolicima, kroz novčane priloge ili na druge načine sudjelovale sve župe i samostani u Bosni i Hercegovini. Tako je bilo i nakon što su kreševski franjevci 1767. godine, nakon više od dvije godine uzaludnih napora, uspjeli doći do dozvola potrebnih za obnovu.

Najveći doprinos tada, kao i obično, daju Kreševljaci i župe koje pripadaju kreševskom samostanskom području pa tako i one u Hercegovini. Fra Franjo Bogdanović je u svom ljetopisu⁵⁴ poimenično popisao sve tadašnje članove samostanskoga bratstva, ukratko navodeći tko je od njih dao koliki doprinos. Među poduzimljivima kad se radi o hercegovačkim župnicima posebno ističe definitora fra Ivana Ivića, u vrijeme obnove župnika u Blatu, koji je u toj, a i u nekim drugim župama (Travnik, Kotor /Kotor Varoš/, Varovine /Vrhovine/ i Jajce), "eleemosijnam quaesivit pro fabrica",⁵⁵ te fra Bonaventuru

52 "Želje i molbe krstjanah u Bosni i Hercegovini, koje ponizno prikazuju njegovom carskom veličanstvu sretnovladajućem sultanu Abdul-Medžidu", IVAN FRANO JUKIĆ, *Izabrani spisi*, Synopsis, Sarajevo - Zagreb, 2015., str. 469-471.

53 M. BOGDANOVIĆ, *nav. dj.*, str. 77-95, 97-101.

54 FRA FRANJO BOGDANOVIĆ, *Protocolum historicum*, str. 21-26.

55 "molio milostinju za gradnju".

Kugića (Mihačevića), gvardijana u vrijeme izgorjenja samostana, a u vrijeme obnove župnika u Brotnju, "iste etiam quaesivit eleemosijam in nostris Paroeciis de Hercegovina, unde atulit 500. regales, dico quingentos".⁵⁶ S druge strane za fra Franju Božića, ondašnjega župnog pomoćnika u Brotnju kaže da "nihil iste umquam contulit, nec tunc, nec ante",⁵⁷ a za fra Antu Lekića, poslanoga početkom obnove za župnika u Ljubuškom, da je "vix umquam utilis".⁵⁸ Fra Antu Vrcića, župnika u Ružićima, fra Bartola Nikolića, župnika u Mostaru te fra Josipa Tomića, župnika u Posušju, samo navodi, ne kazujući ništa o možebitnom doprinosu njih i župa koje su opsluživali. U Neretvici je, pak, sakupljeno 40 groša.

Godine 1771. godine, kad je gradnja bila odavno završena, u samostanskom ljetopisu se ipak napominje⁵⁹ da je za prošnju u hercegovačkim župama bio zadužen fra Bonaventura Kugić te da je naprosio 600 groša ("I ode P. O. fra Bono Kugić alias Mihačević Guardian u naše Župe od Ercegovine, i naprosi u svima grošah circa, šest stotina dico 600.")⁶⁰ iako, kao i fra Franjo Bogdanović, i fra Marijan Bogda-

56 "tražio je milostinju i u našim hercegovačkim župama iz koje je donio 500 regala, mislim pet stotina".

57 "nikad ništa nije pridonio, ni tada ni prije".

58 "rijetko kad bio od koristi".

59 *Ljetopis*, 3, str. 38.

60 Za usporedbu: fra Franjo Bogdanović, u Sutjesci je naprosio 200 groša te 30 šinika žita i oko 300 dasaka, fra Mato Bogdanović u Varešu 180 groša, a u Fojnici Varoši 132 groša, fra Andrija Rebo za osam mjeseci prošnje u sutješkim župama u Posavini te u Tuzli i Komušini 800 groša, a u Banja Luci, Bihaću, Vodičevu, Majdanu i Ivanjskoj 624 groša, fra Ivan Domazet u livanjskom i duvanjskom kraju 223 groša ("malo baš iz onaki veliki Župa"), fra Stjepan Čabrić na Kupresu 50, u Uskoplju 60 te u Rami 23 groša (ukupno 133 groša), fra Martin Nikolić u Žepču 70 groša, a fra Ivan Ivić u Travniku, Jajcu, Kotor Varošu i Dobretićima 450 groša i "maramicah" 84. Iz župe Sarajevo stiglo je 160 groša, a u samom Kreševu sakupljeno je 600 groša (u što ulazi i 40 groša sakupljenih u Neretvi), s time da u taj iznos nisu uračunati najveći pojedinačni doprinosi, primjerice Frane Bakrača od 100 groša ("...al fabrike /gradnje/ nevidje, jer umri istoga miseca, te godine 1767."), na što njegovi sinovi Grga i Tadija dodaše još 50 groš "i još gvozđja", Stjepana Čabrića "koi u gvozđju, u japii drvenoj učini beneficia /dobročinstvo/ grošah devedeset 90. gr." i nekoliko drugih Kreševljaka. *Isto*, str. 38-39.

Na loš učinak fra Ivana Domazeta osvrće se i fra Marijan Bogdanović: "On se tamo nemarno ponio, kako će se vidjeti u računima milodara.", M. BOGDANOVIĆ, *nav. dj.*, str. 91.

nović u svom ljetopisu navodi da je Kugić "iz čitave naše Hercegovine" sakupio 500 groša.⁶¹

Narednih desetljeća vijesti vezane za Hercegovinu, tamošnje župe i njihova davanja vrlo su rijetke. Tako se u samostanskom ljetopisu za 1772. godinu spominje⁶² samo podatak da je iz Brotnja, od fra Zepe,⁶³ stiglo 70 groša, iz Ljubuškog, od fra Mije⁶⁴ 32 groša ("više bo nie ni dao sve godine, nego još kaže da je dao za konja zekini /dukata/ 4"), a od fra Ambrože Kresse⁶⁵ iz Ružića 150 groša, uz napomenu da je još 50 groša dao u Broćnu za vino.⁶⁶

Slično je i s ljetopisom fra Marijana Bogdanovića. U njemu se na nekoliko mjesta donosi raspored župnika po župama,⁶⁷ a na mnogo mjesta aktivnosti vezane za nabavu grožđa i vina iz Neretve i Brotnja. Zabilježena je i iznenadna smrt fra Bonaventure Mihačevića, župnika u Brotnju, u prosincu 1768. godine,⁶⁸ kao i povratak u samostan fra Ivana Ivića, bivšega župnika u Posušju, te fra Franje Božića, bivšega župnika u Blatu, koji su "dignuti kao nemoćni".⁶⁹

Ništa bolje nije ni s nastavkom fra Marijanova ljetopisa nakon njegove smrti, vođenog od 1772. do 1799.,⁷⁰ kao ni s trećim dijelom, koji

On za neke od župa navodi drugačije iznose od onih u samostanskom ljetopisu pa tako bilježi da je fra Martin Nikolić u Sarajevu naprosio 102 groša, fra Ivan Domazet u livanjskom i duvanjskom kraju 221 groš, a fra Stjepan Čabrić u župama Rama, Skoplje i Kupres ukupno 133 groša. Također bilježi da je osobno, za samo jedan dan, 8. XII. 1767., u Kreševu sakupio 320 groša te je kasnije postupno iz čitave župe /kreševske/ i Neretve stiglo još 320 groša. *Isto*, str. 100-101.

Usto je fojnički samostan od duga otpisao 200, a sutješki 250 groša, tako da kreševski samostan nakon toga ostade dužan fojničkom 890, a sutješkom 1250 groša "koi s vrimenom bili su vraćeni. *Ljetopis*, 3, str. 40.

61 M. BOGDANOVIĆ, *nav. dj.*, str. 100.

62 *Ljetopis*, 3, str. 44-45.

63 Radi se o fra Mati Krešiću Žepi.

64 Radi se o fra Miji Momčinoviću.

65 Drugdje fra Ambrož Krešić.

66 *Ljetopis*, 3, str. 45.

67 M. BOGDANOVIĆ, *nav. dj.*, str. 111, 128, 148.

68 *Isto*, str. 114, 118-119.

69 *Isto*, str. 183.

70 Prema fra Ignaciju Gavranu, priređivaču fra Marijanova ljetopisa, dio vezan za razdoblje od 1772. do 1799. godine vjerojatno je pisao fra Anđeo Šunjić stariji. FRA IGNACIJE GAVRAN, "Uvod", u: M. BOGDANOVIĆ, *nav. dj.*, str. 14-15.

obuhvaća razdoblje od 1800. do 1817. godine.⁷¹ U prvom, izuzev već spomenutoga slučaja paljevine župne kuće u Brotnju, nema gotovo ničega vezanog za djelovanje hercegovačkih župnika i župa, dok su u drugom, uz tek nekoliko izuzetaka, uglavnom, bez previše zalaženja u detalje, navedeni samostanski troškovnici po godinama, bez ijednog korisnog podatka za ovaj rad.

Podatci za 1809. godinu sačuvani su u molbi kreševskoga samostana franjevačkom starješinstvu u Bosni. U molbi se navodi⁷² kako je samostan "radi ogromnih troškova i silnih nepravednih globa naših okrutnika gotov došao do propasti do vrata se zadužio". Dalje se u pismu navodi da kreševski franjevci dugove u kojima su se našli nika-ko ne mogu isplatiti, budući da iz Hercegovine, gdje se nalazi najveći broj samostanskih župa, "dobiva veoma malena pomoć, buduć sva milostinja, koja nam se odonud šalje, ne izlazi više od 1400 groša i 20 para". U nastavku pisma donosi se podatak da je "župa broćanska ove godine dala samo 411 groša, Blato 200, a mostarska 170 groša". Potpisnici pisma izražavaju razumijevanje za hercegovačke župljane i župe budući da "ta kneževina (Hercegovina, op. aut.) radi svoje neplodnosti ne može da hrani puno žitelja, zato su mnoge obitelji bile prisiljene odanle se seliti i u prekosavskim župama, od kojih su u nekim sami Hercegovci, obitavalište potražili".⁷³ "Inače ne preostaje", kažu na kraju pisma, "već ili da propane ovaj samostan, ili da se poruši i njegovi članovi pribroje k jednomu od druga dva samostana..."⁷⁴

U samostanskom arhivu nije sačuvan eventualni odgovor, ali se zna da je 1813. godine, na sastanku definitorija redodržave, odlučeno da se kreševskom samostanu sljedeće tri godine doznačuju prihodi iz župe Roško Polje, koja je inače pripadala samostanu u Sutjesci.⁷⁵

2.2. Od 1820. do sredine 19. stoljeća

Kao što je već rečeno, podatci o redovitim doprinosima za ovo razdoblje detaljno su popisani u svesku Godišnji doprinosi samostanu pojedinih župa 1820.-1859. (Gospodarstveno-novčane knjige).

71 Naknadno ga je pravio fra Anđeo Šunjić mlađi. *Isto*, str. 15.

72 FRA I. STRUKIĆ, *nav. dj.*, str. 99-100.

73 *Isto*, str. 100.

74 *Isto*.

75 *Isto*.

Osim uobičajenih davanja, nekoliko puta se navode i novčani iznosi "za fabriku" ili "u fabriku", što je jednom spomenuto i u dijelu vezanom za obnovu samostana nakon izgorenja. Radi se o obnovi samostana, u ovom slučaju iniciranoj 1822., 57 godina nakon prve, kada "već je krov počeo trunuti i na mnogo mesta kiša u nutra propadivati".⁷⁶ Nakon sastanka samostanskoga vodstva s ondašnjim biskupom fra Augustinom Miletićem i provincijalom fra Dominikom Franjićem, odlučeno je da se pošalje fra Andriju Kujundžića "Meštra Dječinjeg u Talijansku da prosi u pomoć Manastira Kreševskog".⁷⁷ Na čelu samostana tada se nalazio hercegovački franjevac fra Petar Kordić.

Pripreme za obnovu započele su odmah, s jedne strane traženjem sudskih i srodnih isprava, a s druge kupovinom šume zvane Rakov laz u Neretvici (kod sela Bijela), sjećom potrebne drvene građe i kupovinom kreča za žbuku.⁷⁸ Naredne, 1823. godine, nastavljeno je s pripremanjem svakovrsne građe, kako u Rakovu laz, odakle se na konjima prenosi u Kreševo, tako i u šumama oko Kreševa.⁷⁹ Tijekom 1824. godine (u međuvremenu je nastupio novi gvardijan fra Jako Jeličić, rodnom iz Brotnja) tesari prave grede, dasku, šindru (kaplamu) i drugo, nabavljaju se razni čavli, od najmanjih do tzv. palamara (za sastavljanje masivnih greda), kao i drugi materijal potreban za nesmetano obavljanje radova.⁸⁰ Majstori su uvedeni u posao gradnje 26. VII. 1825., a paralelno se, uz iznimno visoke troškove, u Sarajevu, Travniku, Fojnici i Kreševu ishoduju i brojne dozvole.⁸¹ Osim "oniju koi su za ljubav radili" i majstorskih, plaćeno je još 1555 dnevnica. Ukupno je do 1828., dokad su samostan i crkva, kao i prostor oko njih, vrlo temeljito renovirani (gvardijan je fra Mijo Slišković, rodnom iz Mokrog), potrošeno 51.300 groša i 26 para.⁸²

Doprinosi župa spominju se samo sporadično. Tako u lipnju 1826. godine broćanski župnik fra Frano Kraljević "za fabriku" šalje 40 groša, a potkraj iste godine župnik Blata fra Nikola Kordić za istu na-

76 *Ljetopis*, 3, str. 47.

77 *Isto*, str. 47. Fra Andrijino putovanje detaljno je opisao FRA I. STRUKIĆ, *nav. dj.*, str. 104-105.

78 *Ljetopis*, 3, str. 54-55.

79 *Isto*, str. 54.

80 *Isto*, str. 55-57.

81 *Isto*, str. 57-59.

82 *Isto*, str. 62. Netko je naknadno uz račune dodao: Dukat ovoga vremena iznosio je 18 groša i 13 para. To čini 2799 dukata.

mjenu dostavlja 4 groša i 20 para. Posuški župnik fra Ivo Martinović u lipnju sljedeće godine šalje 27, a malo potom još 54 groša. Kako je obnova očito potrajala, isti župnik i potkraj 1828. godine jednom "za fabriku" dostavlja 46 groša, a drugi put 26 groša i 20 para.⁸³ Sasvim sigurno su i ostale župe višekratno davale doprinose za obnovu, što će se vidjeti i iz konačnih iznosa, koje je mnogo kasnije zbrojio fra Andrija Kujundžić, ali oni u knjigama nisu posebno prikazani.

Zato je, zajedno s popisom troškova, sačuvan i popis ukupnih doprinosa. Za gradnju je sakupljeno 30.473 groša i 18 para, što iznosi 1661 dukat.⁸⁴ Razlika do potrošenih 51.300 groša i 26 para namirena je pozajmicama i na druge načine.

Najveći pojedinačni iznos, 7.750 groša, dakle nešto više od četvrtine ukupno sakupljenog novca, stigao je, preko fra Andrije Kujundžića, iz Rima, što od samog pape Lava XII., koji je darovao 1.000 talira i zbog čega mu je od samostanskoga bratstva upućena posebna zahvalnica,⁸⁵ što od Kongregacije za širenje vjere, što od drugih od kojih je tražio, dok je njegov prezimenjak, fra Augustin Kujundžić iz Kreševa, "Prior Catehumenorum Venetiis", priložio 1.092 groša i 20 para. Franjevci iz kreševskoga samostana su iz vlastitih prišteta odvojili 3.939 groša i 90 para, od čega su najviše dali fra Augustin Juričić (912 groša i 20 para), fra Lovro Soptić (643 groša i 30 para)⁸⁶ te fra Nikola Kordić (500 groša, s tim što je na kraju napomenuto "da je pria dao O. M. P. fra Petru Kordiću gr. 100"). Ondašnji provincijal (od 1823. do 1826.) fra Marko Ostojić dao je 105, a apostolski vikar fra Augustin Miletić 200 groša.⁸⁷ U prvom pobiru u samom Kreševu sakupljeno je 536 groša i 11 para, a kasnije su prilozi, u novcu i željezu,⁸⁸ sakupljani još nekoliko puta.

Kad je riječ o hercegovačkim župama i pojedincima,⁸⁹ najviše je doprinio fra Augustin Nikolić. On i fra Stipan Karlović su u župi

83 *Godišnji doprinosi...*

84 *Ljetopis*, 3, str. 54.

85 FRA I. STRUKIĆ, *nav. dj.*, str. 104-105.

86 Fra Lovro Sopta, neko vrijeme (u dva mandata) definator Bosne Srebrene i kreševski gvardijan umro je 1827., a u obnovu su pridodana i 83 groša "ex vestiario".

87 *Ljetopis*, 3, str. 48-49.

88 *Isto*, str. 50.

89 *Isto*, str. 51.

Mostar sakupili 1.220 groša i 11 para, a sam Nikolić je, osim toga, priložio novac i žito u vrijednosti od 500 reala. Župa Broćno doprinijela je sa 762 groša i 10 para, dok je fra Mijo Slišković u župi Blato sabrao 637 groša i 20 para, s tim da je iz te župe prije toga stiglo još 157 groša i 4 pare. U župi Posušje sakupljeno je 240 groša, dok je fra Augustin Juričić u župi Ljubuški sabrao 129 groša. Iznos koji je dostavila župa Ružići iz nekog razloga nije naveden. Ukupno je, prema Strukiću, u Hercegovini (misli se na zapadnu Hercegovinu) sakupljeno 3.150 groša i 5 para.⁹⁰ U Neretvici su, pak, župljani dali 387 groša i 20 para.⁹¹

Za ilustraciju redovitih davanja pojedinih župa navodimo ona za godine 1827. i 1828., 1835. i 1836., te 1841. i 1842.

90 FRA I. STRUKIĆ, *nav. dj.*, str. 106.

91 *Ljetopis*, 3, str. 51. Za usporedbu: župa Sarajevo sakupila je 481 groš i 20 para, a župa Osova (Žepče) 157 groša i 35 para. Fojnički katolici dali su 255 groša i 20 para, s tim da je neki Mato Alaupović dodao još 12, a "nonnulli Fojnicenses" ("neki Fojničani") još 41 groš. Župa Travnik dostavila je 920 groša, dok je fra Mijo Nikolić u župama Jajce, Kupres, Livno i Uskoplje naprosio 916 groša i 20 para, s tim što je u Kupresu "za kukuruz" sabrano još 96 groša i 1 para, a u Uskoplju 104 groša i 16 para. Fra Stjepan Karlović je u župama Banja Luka, Ivanjska, Volar i Sasina naprosio 2.001 groš i 34 pare, dok je fra Bartol Tučković u Duvnu i Rami od prodanih kukuruza sakupio 51 groš, s tim da su Ambroz Vuletić i don Jakov Perković od žita koje su sakupili u Duvnu utržili i poslali još 280 groša i 20 para. U Dobretićima je sakupljeno 95, u Kotoru (Kotor Varoš) 57, a u Bihaću 140 groša. *Isto*, str. 51-52.

Kad se radi o sutješkom samostanskom području, najviše je, 1.027 groša i 28 para, sabrano u Varešu, dok je u Sutjesci sakupljeno 349 groša. Iz Bijele je stiglo 186 groša i 29 para, iz Komušine 24 groša i 38 para, a iz Sivše 8 groša i 4 pare. Fra Stipo Karlović je u Modranu naprosio 124 groša i 20 para, a fra Mato Radoš iz Roškog Polja "za žito" donese 33 groša. Još prije povratka fra Andrije Kujundžića iz Italije u Tolisi je sabrano 238 groša i 20 para, u Dubravama (Bijela) 238 groša, u Zoviku 115 groša i 14 para, u Tramošnici i Tuzli po 114 groša, u Garevu (danas Garevac) 71 groš i 30 para, u Komušini 61 groš i 13 para, u Sivši 60 groša, u Podvučjaku 42, a u Koraću 16 groša i 8 para. *Isto*, str. 53-54.

1827. godina	
župa i župnik/kapelan	doprinosi
Neretva fra Pero Maroević	U novcu: - lemuzine i administracije 300 groša - za mrtve fratre i u kasu Provincije 84 groša U naturi: - životinje 86 - sira oka 81 - masla oka 20
Mostar⁹² fra Augustin Juričić	U novcu: - lemuzine i administracije 1.462 groša - za fratre mrtve i u kasu Provincije 48 groša U naturi: - životinje 219 - sira oka 167 - masla oka 35 - klašanja haršina 30 - čebeta 3
Blato fra Nikola Kordić	U novcu: - lemuzina i administracija 600 groša U naturi: - životinja 218 - sira oka 123 - masla oka 29 - čorape 10
Brotnjo fra Frano Kraljević	U novcu: - lemuzina i administracija 1.813 groša - za mrtve fratre i u kasu Provincije 306 groša U naturi: - životinje 180 - sira oka 154 - masla oka 33 - čebeta 5 - čorape 3

92 U tabeli nisu navedena davanja uvedena 1827., uz koje stoji napomena da su "od prošastog administrationa", tj. od prethodne godine.

<p>Ljubuški fra Bono Kraljević</p>	<p>U novcu: - lemuzina i administracija 197 groša - za mrtve fratre i u kasu Provincije 120 groša U naturi: - životinja 50</p>
<p>Ružići fra Ivo Radman</p>	<p>U novcu: - lemuzina i administracija 231 groš⁹³ U naturi: - životinja 91 - sira oka 61</p>
<p>Posušje fra Ivo Martinović</p>	<p>U novcu: - lemuzina i administracija 836 groša - u fabriku 81 groš - za fratre mrtve 108 groša - za džulus prošasti 44 groša U naturi: - životinje 113 - siranja i masla oka 33 - sira oka 145</p>
<p>Kapelanija Polja fra Mijo Kobačić⁹⁴</p>	<p>U naturi: - sira oka 639 - masla oka 151</p>

93 Nije uračunata lemuzina i administracija iz prethodne godine, u vrijeme župnikovanja fra Ive Duića (81 groš), također poslana tek 1827. godine.

94 Više o kapelanima Polja: ROBERT JOLIĆ, "Društvena i crkvena povijest Polja", u: IVO ČOLAK (ur.), *Fratar i planina*, str. 57-123.

1828. godina	
župa i župnik/kapelan	doprinosi
Neretva fra Pero Maroević	U novcu: - lemuzina i administracija 330 groša 30 para - za fratre mrtve i u kasu Provincije 51 groš U naturi: - životinje 73 - masla oka 25 - sira oka 80
Mostar fra Augustin Juričić	U novcu: - lemuzina i administracija 600 groša U naturi: - životinje 195 - junadi 11 - sira oka 156 - masla oka 31 - arpadžika oka 64 - ćebeta 2
Blato fra Nikola Kordić	U novcu: - lemuzina i administracija 400 groša - za fratre mrtve i u kasu Provincije 72 groša U naturi: - životinja 200 - sira oka 92 - ćebeta 2 - čorape 6 - natarske 5 ⁹⁵ - priglavlke 1

95 Nisam utvrdio o čemu se radi.

<p>Brotnjo</p> <p>fra Frano Kraljević</p>	<p>U novcu:</p> <ul style="list-style-type: none"> - lemuzina i administracija 1.400 groša⁹⁶ - za fratre mrtve i u kasu 144 groša - od džulusa 60 groša - za fabriku 40 groša <p>U naturi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - životinje 147 - sira oka 115 - masla jesenskoga oka 27 - čorape 8
<p>Ljubuški</p> <p>fra Bono Kraljević</p>	<p>U novcu:</p> <ul style="list-style-type: none"> - lemuzina i administracija 400 groša <p>U naturi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - životinje 52
<p>Ružići</p> <p>fra Ivo Radman</p>	<p>U novcu:</p> <ul style="list-style-type: none"> - lemuzina i administracija 369 groša - za fratre mrtve i u kasu Provincije 24 groša <p>U naturi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - životinja 60 - sira oka 46
<p>Kapelanija Polja</p>	<p>nema podataka</p>
<p>Posušje</p> <p>fra Ivo Martinović</p>	<p>U novcu:</p> <ul style="list-style-type: none"> - lemuzina i administracija 125 groša - lemuzina i administracija za 1828. i 1829. 1000 groša - od fabrike 72 groša 20 para - za fratre mrtve i u kasu Provincije 94 groša⁹⁷ - za smok 18 groša 24 pare <p>U naturi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - životinja 112 - sira oka 80

96 Zajedno poslano za 1828. i 1829. godinu.

97 Iznos je možda i drugačiji, budući da je prepravljjan.

1835. godina	
župa i župnik/kapelan	doprinosi
Neretva fra Ilija Ostojić / fra Pero Maroević	U novcu: - lemuzina i administracija 325 groša U naturi: - životinja 50 - suviše ostavi za vinograda 10 ⁹⁸ - sira oka 50 - ostavi za tarsje 20 - posla posla oka 18 ⁹⁹ - za tarsje ostavi oka 5
Mostar fra Ilija Vidošević	U novcu: - lemuzina i administracija 504 groša - za mrtve fratre i u kasu Provincije pleta 60 koje čine 195 groša - za mrtve fratre 24 pleta i u kasu Provincije 6 pleta ¹⁰⁰ - od prošnje 1380 groša U naturi: - bravenja brojem 200 - sira oka 81
Blato ¹⁰¹ fra Nikola Kordić ¹⁰²	U novcu: - lemuzina i administracija 1.732 groša - u kasu Provincije pleta 9 - za mrtve fratre pleta 36 U naturi: - sira oka 80

98 Može se pretpostaviti da je za održavanje ili, sudeći po zapisu za narednu, 1836. godinu, proširenje vinograda (u originalu tarsje), bio potreban novac, a mogao se dobiti prodajom jednog broja životinja odnosno dijela sakupljenog sira i masla. Isto vrijedi i za pregled davanja za narednu godinu.

99 Vjerojatno je trebalo stajati "masla posla".

100 Navodim odvojeno prvi i drugi poslani doprinos kako su zapisani, a radi ilustracije sustava bilježenja: jednom su plete preračunavane u groše, drugi put samo navođene, jednom su davanja za mrtve fratre i u kasu Provincije zbrojena u jedno, drugi put navedena razdvojeno.

101 Podatke treba uzeti s rezervom budući da godina uopće nije navedena, a stavke su spojene s onim iz 1834. godine.

102 Ovdje, a i u popisu za narednu godinu, naveden kao "parok čerigajski".

<p>Brotnjo</p> <p>fra Andrija Kujundžić / fra Mijo Slišković</p>	<p>U novcu:</p> <ul style="list-style-type: none"> - lemuzina i administracija 1.605 groša - u kasu Provincije pleta 9 - za mrtve fratre pleta 36 - za sir i maslo 93¹⁰³ <p>U naturi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - životinja 166 - sira oka 80
<p>Ljubuški¹⁰⁴</p> <p>fra Mijo Božić</p>	<p>U novcu:</p> <ul style="list-style-type: none"> - lemuzina i administracija 625 groša - u kasu od Provincije pleta 6 - za mrtve fratre pleta 24 <p>U naturi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - bravenja 65 - sir plati u jaspram groša 20¹⁰⁵
<p>Ružići¹⁰⁶</p> <p>fra Bono Kraljević</p>	<p>U novcu:</p> <ul style="list-style-type: none"> - lemuzina i administracija 162 groša 20 šara <p>U naturi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - bravenja 52 - sira oka 32
<p>Posušje</p> <p>fra Luka Šerkić / fra Augustin Juričić</p>	<p>U novcu:</p> <ul style="list-style-type: none"> - lemuzina i administracija 620 groša¹⁰⁷ <p>U naturi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - životinja brojem 108 - sira oka 128
<p>Kapelanija Polja</p> <p>fra Paško Kvesić</p>	<p>U novcu:</p> <ul style="list-style-type: none"> - lemuzina i administracija 100 groša <p>U naturi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - sira oka 500 - masla oka 117 - siraca brojem 93, oka 74

103 Po drugim zapisima vidljivo je da se radi o novcu od prodanog sira i masla.

104 Godina u zapisu nije naznačena, a da se radi o 1835., može se pretpostaviti po redoslijedu upisa.

105 Nejasno radi li se o kupovini ili prodaji sira. Količina nije navedena.

106 Godina u zapisu nije naznačena, a da se radi o 1835., može se pretpostaviti po redoslijedu upisa.

107 Novac je predan po fra Augustinu Juričiću, a ispod toga je dodano: "Odbi isti od svoga duga što je manastir poarčio gr. 1380". Ne možemo znati o kakvu dugu i trošku se radi.

1836. godina	
župa i župnik/kapelan	doprinosi
Neretva fra Pavo Marešević / fra Mijo Šunjić	U novcu: - lemuzina i administracija 869 groša ¹⁰⁸ - za mrtve fratre i u kasu Provincije pleta 63 U naturi: - životinje 50 - ostavi za vinograda bravinja 10 - sira oka 30 - ostavi za vinograda oka 20 - posla masla oka 15 - ostavi za vinograda oka 5
Mostar fra Ilija Vidošević	U novcu: - lemuzina i administracija 800 groša U naturi: - bravenja brojem 203 - sira oka 84
Blato ¹⁰⁹ fra Nikola Kordić	U novcu: - U naturi: - jednoga konja što služi na župi - soli oka 500 - sira oka 140 - goveda 6 - masla oka 50 - sirćeta oka 57 - ćebeta 2 - rakije oka 15 - bravenja 130 - uža... 36 ¹¹⁰ - pirinča oka 6

108 U posebnoj napomeni navedeno je da je fra Pavo "poarčio od administratio- na svoga za nadnice, porez, desetinu i jedan badanj u Podhumu za manastir 248 groša" te da je "oko vinograda" potrošio još 30 groša.

109 Kompletan popis je prekršten, a ispod popisa je dodana napomena da "gore navedenu robu pokloni rečeni o. fra Nikola Kordić ex Diffinitur i gvardian Manastira". To su svojim potpisima potvrdili fra Ivan Radman, fra Nikola Ilić, fra Tadija Lagarić i fra Ilija Ostojić.

110 Navedene su još dvije stavke, ali su nečitke.

<p>Brotnjo</p> <p>fra Mijo Slišковиć</p>	<p>U novcu:</p> <ul style="list-style-type: none"> - lemuzina i administracija 1.200 groša - za fratre mrtve pleta 34 - u kasu Provincije pleta 9 <p>U naturi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - životinje 158 - sira oka 45 - soli oka 43,5
<p>Ljubuški¹¹¹</p> <p>fra Mijo Božić</p>	<p>U novcu:</p> <ul style="list-style-type: none"> - lemuzina i administracija 328 groša - za sir dade gr. 22.30 <p>U naturi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - bravenja 70
<p>Ružići</p> <p>fra Bono Kraljević / fra Frano Momčinović</p>	<p>U novcu:</p> <ul style="list-style-type: none"> - lemuzina i administracija 100 groša <p>U naturi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - životinja 58 - sira oka 52
<p>Posušje</p> <p>fra Augustin Juričić / fra Luka Šerkić</p>	<p>U novcu:</p> <ul style="list-style-type: none"> - lemuzina i administracija 196 groša 40 para - za sir i za maslo posla 33 groša - za mrtve fratre i u kasu Provincije pleta 42 <p>U naturi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - životinja 89 - sira oka 55
<p>Kapelanija Polja</p> <p>fra Mijo Kujundžić</p>	<p>U novcu:</p> <ul style="list-style-type: none"> - lemuzina i administracija 161 groš <p>U naturi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - sira 544 oke - masla 115 oka - siraca 75 oka
<p>Kapelanija Gorica¹¹²</p> <p>fra Augustin Juričić</p>	<p>U novcu: -</p> <ul style="list-style-type: none"> - lemuzina i administracija 325 groša

111 Godina u zapisu nije naznačena, a da se radi o 1836., može se pretpostaviti po redoslijedu upisa.

112 Iako neki osnutak kapelanije Gorica stavljaju već u prvo razdoblje djelovanja kreševskoga samostana u Hercegovini, ovdje se njezina davanja navode od 1836. godine.

1841. godina	
župa i župnik/kapelan	doprinosi
Neretva fra Anđeo Primorac	U novcu: - lemuzina i administracija 458 groša U naturi: - životinje 40 - masla oka 13 - sira oka 40 - žita svega oka 183
Nova kapelanija u Neretvi ¹¹³ fra Mijo Kobačić	U novcu: - U naturi: - životinje 15 - sira oka 23 - masla oka 6
Mostarski Gradac ¹¹⁴ fra Anđeo Kraljević	U novcu: - lemuzina i administracija 510 groša ¹¹⁵
Blato fra Nikola Kordić	U novcu: - lemuzina i administracija 1.000 groša 20 para U naturi: - životinja 128 - sira oka 70 - ćebe 1 - klašanja aršina 3
Brotnjo fra Petar Šunjić	U novcu: - lemuzina i administracija 766 groša
Ljubuški fra Filip Ančić ¹¹⁶	U novcu: - lemuzina i administracija 800 groša ¹¹⁷

113 U drugim izvorima nema podataka o osnutku nove kapelanije na području Neretvice. U knjizi u kojoj su upisani doprinosi samostanu za nju (Novae Capellaniae Localis in Narenta) je od 1837. do 1843. godine vođena posebna evidencija, ali nijednom nisu navedeni naziv ili sjedište kapelanije. Kroz cijelo navedeno razdoblje kapelanijom upravlja fra Mijo Kobačić.

114 Župa je prethodno vođena pod imenom Mostar.

115 U ukupni iznos nije uračunato u zapisu također navedenih 160 groša "od prošastog adminstrationa" (za 1840. godinu).

116 Drugdje navođen i kao fra Filip Dundo i fra Filip Dunder.

117 Navedeno je da se radi o davanju za 1841. i 1842. godinu.

Ružići	Nema podataka o davanjima
Posušje¹¹⁸ fra Ilija Skoko	U novcu: - lemuzina i administracija 350 groša
Kapelanija Polja fra Augustin Marić	U novcu: - lemuzina i administracija 141 groš U naturi: - masla 115 oka - sira u mišinama 425 oka - sira u sircima oka 105 - a siraca u komadima 157
Kapelanija Gorica fra Lovro Kulišić	U novcu: - lemuzina i administracija 28 groša ¹¹⁹

1842. godina	
župa i župnik/kapelan	doprinosi
Neretva fra Andeo Primorac	U novcu: - lemuzina i administracija 579 groša U naturi: - bravenja 48 - sira oka 33 - masla oka 14
Nova kapelanija u Neretvi fra Mijo Kobačić	- žita štokakva oka 880 - masla oka 17 - sira oka 20
Mostarski Gradac fra Martin Nikolić	U novcu: - lemuzina i administracija 1.141 groš 20 para U naturi: - sira oka 36 - masla oka 21 - ćebeta 2

118 Navedeno je da se radi o davanju za 1841. i 1842. godinu.

119 Navedeno je da se radi o davanju za 1840. i 1841. godinu.

Blato fra Nikola Kordić ¹²⁰	U novcu: - lemuzina i administracija 800 groša U naturi: - životinje brojem 164 - sira oka 80 - ćebeta 2
Brotnjo fra Petar Šunjić	U novcu: - lemuzina i administracija 1.100 groša U naturi: - soli oka 124
Ljubuški fra Filip Ančić	(Vidi davanja župe Ljubuški za prethodnu godinu)
Ružići fra Augustin Marić	U novcu: - lemuzina i administracija 349 groša 40 para ¹²¹
Posušje fra Ilija Skoko	U novcu: - lemuzina i administracija 341 groš U naturi: - bravenja 47 - sira oka 34
Kapelanija Polja fra Bono Mihačević	U novcu: - lemuzina i administracija 120 groša U naturi: - siraca oka 488 - masla oka 119 - siraca brojem 155 u okama 106 - opet mišinu sira oka 35 - opet siraca brojem 12
Kapelanija Gorica (nije naveden) ¹²²	U novcu: - lemuzina i administracija 105 groša ¹²³ - još 200 groša ¹²⁴

120 Ovdje naveden kao fra Nikola Korda, parok čerigajski.

121 Navedeno je da se radi o davanju za 1842. i 1843. godinu. Naknadno je dodano da je fra Augustin Marić tijekom 1843. godine poslao i brava 43 te još 175 groša lemuzine i administracije.

122 Navedeno je samo da iznos šalje MP (mnogopoštovani, op. aut.) jubilat. U prethodnoj godini kapelan je bio fra Lovro Kulišić, a u narednoj fra Paško Kvesić.

123 Navedeno je da se radi o davanju za 1841. i 1842. godinu.

124 Navedeno je da se radi o davanju za 1842. i 1843. godinu.

Zapadnohercegovačke župe slale su doprinose sve do odlaska većine tamošnjih franjevaca iz Kreševa na Čerigaj, u proljeće 1844. godine.¹²⁵

Tako prethodne, 1843. godine fra Nikola Kordić, župnik župe Blato, tada naveden kao "parok čerigajski", najprije 22. IV. šalje 400 groša lemuzine, a "za pokojnu braću mise pleta veli 28 odnosno groša 98",

125 Zanimljivo je spomenuti da fra Ivan Franjo Jukić stavlja odlazak zapadnohercegovačkih franjevaca u 1843. godinu. "G. 1843. nekoliko redovnikah rodoh iz Hercegovine, a privarženikah biskupovih (fra Rafe Barišića, op. aut.), ostave staro svoje gnijezdo, samostan kreševski, i odu u Hercegovinu, gdje u dogovoru s ostalom svojom jednomislećom bratjom naume graditi novi samostan." I. F. JUKIĆ BANJALUČANIN, *Bosanski prijatelj*, svezak III., Matica ilirska, Zagreb, 1861., str. 205-206. Stvarno su u srpnju 1843. devetorica zapadnohercegovačkih franjevaca u Posušju održala prvi na neki način službeni sastanak o odlasku iz Kreševa, s kojeg su zaključili u formi pismamolbe za osnutkom samostana u Hercegovini poslani tadanjemu pročelniku Svete kongregacije za širenje vjere kardinalu Filipu Fransoniju. BAZILIJE S. PANDŽIĆ, *Hercegovački franjevci, sedam stoljeća s narodom*, Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM - Franjevačka knjižnica Mostar, Mostar, 2011., str. 49-50. To, međutim, nije prva organizirana aktivnost na tom planu, budući da se zna i za sastanak nekoliko hercegovačkih franjevaca iz travnja 1842., također održan u Posušju, s kojeg je poslano pismo biskupu fra Rafi Barišiću; sudionici sastanka u pismu od njega traže da se posveti stvaranju kustodije u Hercegovini koja bi bila neovisna o Bosni te o osnivanju apostolskog vikarijata za Hercegovinu. ANĐELKO BARUN, "Kratka povijest Bosanske vikarije i provincije do odcjepljenja hercegovačkih franjevaca 1844. godine", u: FRA ROBERT JOLIĆ (prir.), *Franjevci i Hercegovina: Zbornik radova sa znanstvenog simpozija održanog u Mostaru 6. listopada 2009.*, Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM, Mostar, 2009., str. 48. Štoviše, fra Ignacij Strukić prve aktivnosti vezane za to, nazivajući ih "tajnim ugovorom", stavlja u 1840. godinu, a kao "dušu ovog pokreta" stavlja fra Nikolu Kordića i fra Anđela Kraljevića. FRA I. STRUKIĆ, *nav. dj.*, str. 113. On navodi da su u Kreševu ipak ostali (mислеći na Hercegovce) "njih peterica sa pjesnikom Martićem". *Isto*, str. 114.

U svezi s tim sačuvane su dvije molbe zapadnohercegovačkih franjevaca. U prvoj, napisanoj u Posušju 8. srpnja 1843. devetorica franjevaca (fra Nikola Kordić, fra Ilija Vidošević, fra Mijo Slišković, fra Anto Čutura, fra Augustin Marić, fra Ilija Skoko, fra Filip Ančić, fra Paško Kvesić i fra Filip Ćorić) Kongregaciju za širenje vjere mole da im u Hercegovini dozvoli sagraditi samostan ili veću rezidenciju. BAZILIJE S. PANDŽIĆ (prir.), *Acta Franciscana Hercegovinae*, svezak II., 1700.-1849., Ziral, Mostar - Zagreb, 2003., str. 504-510, dok se u drugoj, također napisanoj u Posušju, 27. listopada 1843., kada se prije navedenim franjevcima pridružio i fra Ilija Maroević, "lector philosophiae Signii in Dalmatia", više ne spominje rezidencija već samo samostan. *Isto*, str. 528-534. Malo potom (8. prosinca 1843.) su trojica od spomenutih franjevaca (fra Nikola Kordić, fra Ilija Vidošević i fra Paško Kvesić), opet iz

s tim što navedenom iznosu treba dodati i to da "dade za njega fra Andeo Kraljević još za mise za fratre gr. 7". U narednom zapisu za istu župu vidimo da je fra Nikola poslao "bravenja 150, sira oka 60 te čebeta 2". Datum nije naznačen, ali je, čim se navodi dogonjenje stoke, uslijedio malo nakon prvog zapisa za tu godinu. Potkraj godine, 15. listopada, fra Nikola šalje još 315, a zatim još 275 groša. Parok bročanski fra Petar Šunjić 1. VI. 1843. šalje "bravenja 166, čorapa 11 pari, priglavaka 4, posla isti u param gr. 399". Prije toga je, 2. IV., već poslao 750 groša lemuzine. Parok ljubuški fra Filip Ančić je navedenog datuma 1843. poslao 40 bravenja, a 20. IV. 600 groša lemuzine, dok je parok ružički fra Augustin Marić poslao brava 43 te libere lemosine groša 175. Podatci za župu Posušje nisu jasni kao za prethodne župe pa se najprije navodi da parok posuški fra Paško Kvesić za 1842./1843. šalje 200 groša "od administrationa", potom za 1843. jednom 150, drugi put 50 groša, dok je 22. IV. poslao 341 groš, a iste godine i 50 bravenja te 50 oka sira, da bi potkraj godine, 15. X. poslao još 280 groša, a potom još 70 groša. Doprinosi nisu kronološki poredani pa se usred svih navedenih podataka nalazi zapis o tome kako fra Paškin prethodnik fra Ilija Skoko 2. V. 1842. šalje 47 bravenja i 34 oke sira. Parok gradački (Mostar) fra Martin Nikolić šalje 1843. godine 1.139 groša groša lemuzine, 160 životinja te 68 oka sira, a kapelan u Gorici fra Paško Kvesić u dva navrata tijekom 1843. godine šalje ukupno 200 groša, s tim da je dio uračunat u davanju navedenom za 1842. i 1843. godinu (vidi tablicu). I kapelan Polja fra Lovro Soptić¹²⁶ šalje 170 groša lemuzine, 573 oke sira, 150 oka masla, te siraca 140 (100 oka).

Jedan od zadnjih podataka vezanih za taj prostor izvan redovitih davanja zabilježen je 10. svibnja 1840. Naime, "prisvitli gospodin Biskup odredio je da od Dispense jedne parok Mostarski fra Ivo Radman 45 grosha za koje da se nabavi Protocollum u Sakristiu Svete Kate Divicze i Mucsenicze od Kresheva u komechese pisati Dobrocsinstva Bogoljubni Karstjana i Karstjanaka, i popisati chese stvari Sakristinske".¹²⁷

Posušja, poslali molbu sličnog sadržaja bečkom nunciju. *Isto*, str. 537-543. Deset dana kasnije, 18. prosinca iste godine, biskup Karlo Pooten na Čerigaju potpisuje preporuku da se moliteljima udovolji glede izgradnje samostana. *Isto*, str. 544-547.

126 Ovdje zabilježen kao fra Lovro Softa.

127 Apostolski vikar u Bosni u to doba bio je fra Rafo Barišić, a u potpisu je fra Petar Šunjić. *Inventarium conventus Kresheviensis*, AFSK, Kutija 50, Našast 2 (zaseban list zalijepljen ispod prednje korice).

Osobito je zanimljiv podatak da je kreševski samostan neko vrijeme dobivao i dio prihoda od župe Dubrave u Trebinjsko-mrkanskoj biskupiji. Spomenuta župa imala je, naime, stalni problem manjka svećenika¹²⁸ pa je don Vid Maslač, župnik od 1824. do 1861. godine, javno tražio pomoć. Pozivu se, ne znamo da li izravno ili posredovanjem Provincije, odazvao i kreševski samostan, a u ispomoć je slano nekoliko svećenika. Poznato je da je čitava Trebinjsko-mrkanska biskupija i mnogo prije, kroz dugo vremena, imala problem s manjkom svećenika, a među svega trojicom franjevac, koliko ih je, prema izvještaju trebinjsko-mrkanskog biskupa fra Antona Prima, na tom području djelovalo 1675. godine je i neki fra Ivan od Kreševa.¹²⁹

Na prvim dvama zapisima nije navedena godina, ali se vjerojatno radi o 1836. i 1837., budući da su u narednim zapisima navedene. Ako je tako, 1836. godine je u kreševski samostan stiglo 287 groša za službu "fra Mije Kujundžića capellana don Vidova". Naredne godine je od fra Mije Martinovića "paroka iz Rasna iz priেকে Neretve Biskupie Trebinske" stiglo libere lemozine groša 1.000. Godine 1838. je, za službu fra Mije Kujundžića poslano 309 groša i 20 para, a 1840. je "od don Vida Maslaća paroka od Dubrava za administraciju fra Grge Dragićevića njegova kapelana" stiglo "groša 567, tj. pleta oko 162", dok je kreševski gvardijan naredne godine zapisao kako "imade od dum Vida paroka dubravskoga za službu o. fra Grge Dragićevića od prošaste godine gr. 630". Posljednji je dubravskog župnika služio fra Mijo Rozić, na ime čije službe tijekom 1841. i 1842. godine je u samostan stiglo 252 groša lemuzine, a "isti posla za pokojnu braću za rečene godine gr. 196".

Odlaskom zapadnohercegovačkih franjevac kreševski samostan se našao u velikim neprilikama, kako materijalnim, jer više nije bilo prihoda iz tamošnjih župa,¹³⁰ još više u kadrovskim. U ljetopisu za 1873.

128 Opširnije u: MILENKO KREŠIĆ, "Povijesne okolnosti osnutka i osnutak župe Dubrave u Trebinjskoj biskupiji prije 300 godina", u: *Croatica Christiana periodica*, 30 (57), Zagreb, 2006., str. 105-106, 109, 113, 126.

129 LUKA ĐAKOVIĆ, *Prilozi za demografsku i onomastičku građu BiH I*, ANU-BiH, knjiga XXIII, Sarajevo, 1979., str. 9. Za pomoć oko dobivanja svećenika za službu biskup Primi se obraćao Franjevačkoj provinciji Bosni Srebrenoj malo nakon imenovanja, 1669. godine. BAZILJE PANDŽIĆ, "Trebinjska biskupija u tursko doba", u: IVICA PULJIĆ (prir.), *Tisuću godina Trebinjske biskupije*, (Studia Vrhbosnensia, 2), Vrhbosanska visoka teološka škola, Sarajevo, 1988., str. 100.

130 Nemoguće je izračunati udio zapadnohercegovačkih župa u ukupnim prihodima samostana, a o tome koliko je značio samostanu najbolje govori tvrd-

godinu, uz bilješku o smrti fra Andrije Kujundžića (27. siječnja), dr. fra Danijel Ban je naknadno, 1938. godine, zapisao¹³¹ da je samostan "ostao skoro pust u svom osoblju, jer (je) uz gvardijana Kraljevića¹³² i druge oce odselio i novicijat mladeži sa meštrom", a ostalo je "samo nekoliko rođenih Hercegovaca", što je prijetilo "propašću za samostan".¹³³ Upravo je, po dr. fra Banu, Kujundžić "svojom brigom imao trista mukah, da ga od katastrofe uzdrži novim potmladkom, pak uistinu ima se smatrati spasiteljem njegovim".¹³⁴

Zaključak

Iako se često navodi kako je odlazak zapadnohercegovačkih franjevacu 1844. godine prijetio uništenjem kreševskoga samostana, to se nije dogodilo, i to ponajviše zbog spomenutih napora novoga vodstva samostana na čelu s fra Andrijom Kujundžićem. Drugi razlog je to što je ukupni ambijent u kojem djeluje Franjevačka provincija Bosna Srebrena, pa tako i franjevci kreševskoga samostana, iako Hatišerif od Gülhane (1839.) u Bosanskom ejaletu u stvarnosti nije polučio značajnijih učinaka, ipak manje nepovoljan u usporedbi s prethodnim desetljećima i stoljećima.

Malo manje od stoljeće i pol prije, u vrijeme kad kreševski samostan preuzima pastoralnu skrb o zapadnohercegovačkim katolicima, ambijent je kudikamo kompleksniji i teži za franjevce pa je ta odluka uprave Provincije, iako o tome nema detaljnih podataka, sigurno dosta spasonosno djelovala na opstanak samostana. To još više dobiva na težini kad se zna činjenica da je - osmansku vlast nimalo ne zanima koliki su samostanski djelokrug i prihodi franjevacu u Fojnici, Sutjesci i Kreševu - svaki samostan morao plaćati džulus. Istini za volju, udio kreševskoga samostana u tome je bio najmanji, o čemu je, međutim, odlučivala uprava Provincije.

nja da su preostale župe (Sarajevo, Neretva i Žepče) "bacale samo toliki prihod, da se samostan nije mogao ni svijećama podmiriti". JULIJAN JELENIĆ, *Kultura i bosanski franjevci*, II., Svjetlost, Sarajevo, 1990., str. 70.

131 *Ljetopis*, 3, str. 74.

132 Fra Anđeo Kraljević će u studenom 1852. godine postati prvi starješina Hercegovačke franjevačke kustodije. B. S. PANDŽIĆ, *Hercegovački franjevci, sedam stoljeća s narodom*, str. 312-313.

133 *Isto*, str. 46-47, 58-59.

134 *Ljetopis*, 3, str. 74.

Iako se, zbog činjenice da su u tome sudjelovale sve župe u sastavu Bosne Srebrene, može činiti sporednim ili malim u odnosu na ukupno sakupljena sredstva, konkretno i egzaktno je doprinos zapadnohercegovačkih župa, kao i Neretvice, vidljiv u obnovi samostana i crkve nakon stradanja u požaru 1765., kao i za obnove koja je poduzeta 1822. godine. Svakogodišnji doprinosi hercegovačkih župa u novcu i naturi, pogotovo kad se zna da, uz matično područje, samostan opslužuje još samo dvije župe (Osova/Žepče i Sarajevo) bez sumnje predstavljaju značajan dio samostanskog proračuna, štoviše glavni uteg na vagi opstanka ili nestanka.

Po raznovrsnosti doprinosa u naturi vidljiv je trud župnika i kapelana hercegovačkih župa da što više doprinesu samostanu, a u tomu ne posustaju ni nakon što se, pogotovo pri svakogodišnjem višednevnom dovođenju sitne stoke, višekratno suočavaju s brojnim opasnostima jednoga takvog izazova koji zna završiti teškom pljačkom, pa čak i smrtnim ishodom sudionika. U tomu ih ne sprečavaju ni česti napadi na župne kuće pa čak i na fizički integritet župnika od strane pojedinih muslimanskih silnika, a ni povremena posezanja pravoslavne hijerarhije, usmjerena na trajno podlaganje hercegovačkih katolika.

Uprava samostana se, pak, sa svoje strane trudi povećati prihode pa se u tom smislu može gledati povremeno djelovanje izvan samostanskog područja, u župi Dubrave koja pripada Trebinjsko-mrkanskoj biskupiji.

Iako je ideja o gradnji samostana u Hercegovini i osnutku posebne kustodije za Hercegovinu prisutna godinama prije odlaska zapadnohercegovačkih franjevac iz Kreševa, pa se u tom smislu održavaju i prvi službeni sastanci sa zaključcima koji se prosljeđuju biskupu fra Rafi Barišiću i Kongregaciji za širenje vjere u Rimu, župnici hercegovačkih župa, gotovo odreda rođenjem Hercegovci, do samog odlaska uredno ispunjavaju obveze prema samostanu.